

**XALQARO TAJRIBALAR VA INNOVATSIYALARDAN SAMARALI
FOYDALANGAN HOLDA KORPORATIV MIJOZLARNI KREDITLASHNI YANADA
TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI**

Muxtorova Gulxayo Ulug‘bek qizi

Denov Tadbirkorlik va pedagogika instituti taqdiqotchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23139961>

Annotatsiya. Mazkur maqolada tijorat banklari tomonidan korporativ mijozlarni kreditlash amaliyotini xalqaro tajribalar va zamonaviy innovatsiyalardan foydalangan holda yanada rivojlantirishning ustuvor masalalari yoritilgan. Shuningdek, xorijiy davlatlarning ilg‘or amaliyotlari tahlil qilinib, kreditlash jarayoniga sun‘iy intellekt hamda raqamli platformalar texnologiyalarini joriy etish orqali xatarlarni kamaytirish va xizmat ko‘rsatish tezligini oshirish bo‘yicha ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Tijorat banklari, kreditlash, korporativ kreditlash, garovsiz kredit.

Abstract. This article highlights the priority issues of further developing the practice of corporate lending by commercial banks, utilizing international experience and modern innovations. Furthermore, advanced practices of foreign countries are analyzed, and scientific-practical proposals and recommendations are developed to mitigate risks and accelerate service delivery through the integration of artificial intelligence and digital platform technologies into the lending process.

Keywords: Commercial banks, lending, corporate lending, unsecured loan.

Аннотация. В данной статье освещаются приоритетные вопросы дальнейшего развития практики кредитования корпоративных клиентов коммерческими банками с использованием международного опыта и современных инноваций. Также проанализирован передовой опыт зарубежных стран, разработаны научно-практические предложения и рекомендации по снижению рисков и повышению скорости оказания услуг путем внедрения технологий искусственного интеллекта и цифровых платформ в процесс кредитования.

Ключевые слова: Коммерческие банки, кредитование, корпоративное кредитование, бланковый (беззалоговый) кредит.

KIRISH.

Hozirgi kunda jahon iqtisodiyoti globallasuvi, tez suratlarda rivojlanishi tijorat banklarining oldiga katta vazifalar qo‘ymoqda. Ayniqsa, iqtisodiyotning ustunlaridan biri bo‘lgan tadbirkorlik subyektlarini ya‘ni korporativ mijozlarni kreditlash amaliyotini yanada rivojlantirish, zamonaviy talabdagi darajaga olib chiqish mamlakatimiz iqtisodiyotini barqarorligini ta‘minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Xalqaro tajribalar va innovatsiyalardan samarali foydalangan holda korporativ mijozlarni kreditlashni yanada takomillashtirish quyidagi asosiy uchta jihatlarini sanab o‘tish mumkin;

Birinchidan, global iqtisodiy integratsiya sharoitida O‘zbekiston tijorat banklarining raqobatbardoshligini oshirish va korporativ mijozlarga xizmat ko‘rsatish sifatini yangi bosqichga ko‘tarish bevosita xalqaro ilg‘or tajribalarni amaliyotga tatbiq etishni talab etadi. Zamonaviy sharoitda korporativ sektor mamlakat iqtisodiy o‘shining drayveri hisoblanadi, biroq an‘anaviy kreditlash tizimidagi yuqori byurokratiya va uzoq vaqt talab qiladigan jarayonlar yirik biznes subyektlarining moliyaviy ehtiyojlarini tezkor qondirishga to‘sqinlik qilmoqda.

Shu sababli, yetakchi xorijiy banklarning kredit portfelini boshqarish modellarini o'rganish va ularni milliy bank tizimiga moslashtirish bugungi kunda kechiktirib bo'lmaz vazifaga aylangan.

Ikkinchidan, bank sektoriga raqamli texnologiyalar va innovatsiyalarni, xususan, sun'iy intellekt hamda katta hajmli ma'lumotlar (Big Data) tahlilini joriy etish korporativ kreditlash samaradorligini tubdan oshirishning bosh omilidir. Innovatsion raqamli platformalar skoring tizimlarini avtomatlashtirish, kredit arizalarini ko'rib chiqish muddatini bir necha kungacha yoki soatgacha qisqartirish va mijozlarga masofaviy xizmat ko'rsatish imkonini beradi. Bu esa banklarga operatsion xarajatlarni sezilarli darajada kamaytirish va mijozlar oqimini kengaytirish orqali bozordagi o'z mavqelarini mustahkamlash uchun yangi yo'llarni ochadi.

Uchinchidan, kreditlash amaliyotini takomillashtirish orqali kredit risklarini minimallashtirish va garovsiz (blankli) kreditlash kabi zamonaviy vositalarni rivojlantirish muammoli aktivlar (NPL) hajmini kamaytirishda strategik ahamiyatga ega. An'anaviy garov ta'minotiga tayanish tizimi ko'pincha istiqbolli loyihalarni moliyalashtirishni cheklab qo'yadi, holbuki xalqaro amaliyotda korporativ mijozning pul oqimlari va shaffof biznes-rejasi asosiy mezon hisoblanadi. Mazkur tadqiqot mavzusi xalqaro tajriba va innovatsiyalarga tayanib, banklar uchun risklarni baholashning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish hamda iqtisodiyotning real sektorini sog'lom va kafolatlangan moliyaviy resurslar bilan ta'minlash zarurati tufayli favqulodda dolzarbdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI

O. Ikramovning fikricha, tijorat banklarining sanoatni moliyalashtirishdagi ishtiroki nafaqat ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, balki yangi ish o'rinlari yaratish, ichki bozorda raqobatni kuchaytirish va import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarishga xizmat qiladi.

Shuningdek, kredit tizimining samarali tashkil etilishi – iqtisodiy o'sishni ta'minlashda, kichik va o'rta biznesni rivojlantirishda strategik ahamiyatga ega.[1] Ma'lumot sifatida aytish mumkinki, Bank for International Settlements (2018) tadqiqotida AI va mashinali o'qitish texnologiyalarining tijorat banklarda bo'ladigan operatsionfaoliyatini yaxshilash, jumladan, kredit va boshqa risklarni aniqlash, kredit jarayonlarini soddalashtirish hamda katta hajmdagi va kamroq tuzilmashtirilgan ma'lumotlarni qayta ishlashda an'anaviy usullardan ustunligi asoslab berilgan.[2] Tijorat banklarining kreditlash jarayonini to'g'ri tashkil etish va kredit portfelining sifat darajasini barqaror saqlash ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda birinchi darajali ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan, xo'jalik yurituvchi subyektlarning kreditga bo'lgan ehtiyojini qondirishda zamonaviy risk-menejment usullarini tatbiq etish zarur [3]– deydi Xo'jakeldiyev E o'zining izlanishlari davomida. Kreditlashining iqtisodiyotga aloqasi to'g'risida shunday izlanuvchilar quyidagi xulosani aytib o'tishgan - kreditlash va investitsiyalar har qanday iqtisodiyotning barqaror o'sishi va rivojlanishi uchun ajralmas omillar hisoblanadi. Ular kapitalni samarali taqsimlash, ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va aholi farovonligini oshirishda markaziy rol o'ynaydi.[4] Izlanuvchi Tojiboyevning qarashlarida, raqamli iqtisodiyotga o'tish jarayonida bank xizmatlari va kredit shartlarini shakllantirishning an'anaviy usullari yetarli bo'lmay qolmoqda. Bozor mexanizmlarining murakkablashuvi va raqamli transformatsiya jarayonlarining tezlashuvi mijozlar ehtiyojiga asoslangan zamonaviy yondashuvlarni talab qiladi.[5]

METODOLOGIYA

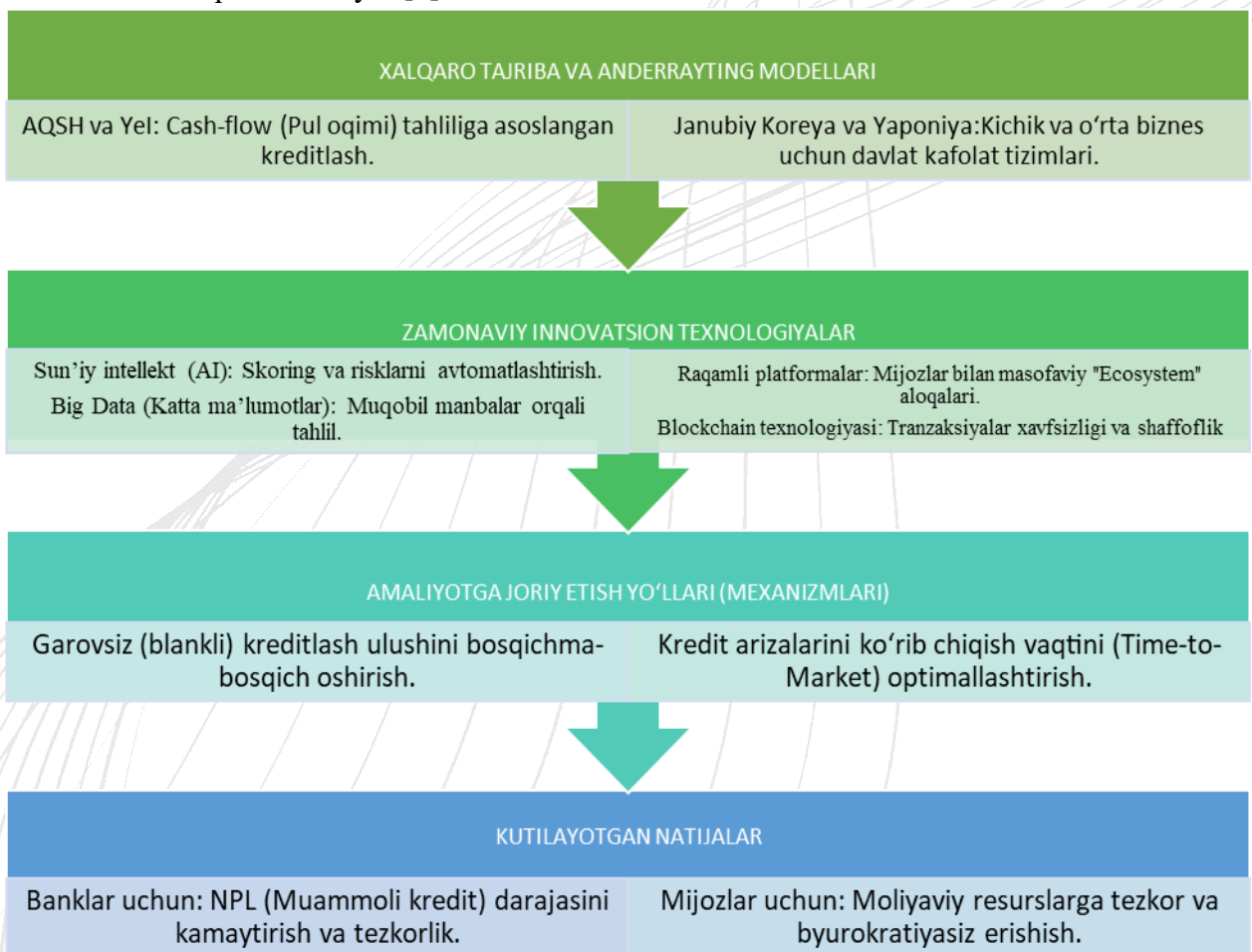
Mavzuni ilmiy o'rganish, mantiqiylik, tahlil va tadqiq etish jarayonida tizimli tahlillardan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

AQSh amaliyotida korporativ kreditlash asosan qarz oluvchining kelajakdagi pul oqimiga tayanadi. C. Lian va Y. Ma tadqiqotiga ko'ra, AQSh nomoliyaviy kompaniyalari qarzining qiymat jihatidan atigi 20 foizi jismoniy aktivlarning tugatish qiymatiga asoslanadi, qolgan 80 foizi esa kompaniyaning operatsion faoliyatidan keladigan pul oqimlariga asoslanadi.[6]

O'zbekistonda esa garov korporativ kreditlashning asosiy sharti bo'lib qolmoqda. Jahon banki hujjatida yuqori garov talablari, garovning yetishmasligi va uni qabul qilishning cheklanganligi kreditlashni to'xtatib turuvchi omil sifatida ko'rsatilgan. Masalan, tijorat banklaridan biri korporativ kredit uchun garov bo'yicha mustaqil baholovchi hisobotini talab qiladi va ketma-ket ikki yil zarar ko'rgan korxonalarni kreditlamaydi. Tahlilchilar ham qattiq garovga tayangan modellar pul oqimi barqaror, ammo aktivlari kam korxonalarni moliyalashtirishdan chetda qoldirishini ta'kidlaydi. AQShning yirik banklarida sun'iy intellekt korporativ kreditlash jarayoniga bevosita kiritilgan. JPMorgan ma'lumotiga ko'ra, mashinali o'qitish (machine learning) texnologiyasi kompaniyaning moliyaviy hujjatlaridan ma'lumot ajratib olish vaqtini bir kompaniya uchun taxminan 45 daqiqadan 30 soniyagacha qisqartiradi.

Bundan tashqari, AI portfeldagi har bir kompaniya uchun defolt ehtimolini hisoblab beradi: tahlilchi eng xavfli qarzдорlardan boshlab ishlaydi va muammoni oldindan aniqlaydi. 10 mamlakatdagi 875 nafar kreditlash mutaxassisining 67 foizi to'lov oqimlari, yetkazib berish zanjiri va debitorlik qarzlari kabi muqobil ma'lumotlarga asoslangan qarorlarga ishonchi oshganini bildirgan. Shu bilan birga, yakuniy qaror inson tahlilchida qoladi, chunki AI vaziyat kontekstini to'liq tushunmaydi.[7]

1-Rasm. Korporativ kreditlashni innovatsiyalar asosida takomillashtirish modeli¹

Ushbu modelni to'rtta oddiy bosqichda quyidagicha ta'riflash mumkin:

1. Xalqaro tajriba (Kredit berishga yangicha yondashuv)

Rivojlangan davlatlar (AQSh va Yevropa) banklari korxonalarga kredit berishda asosan bitta narsaga — korxonaning haqiqiy daromadi va pul oqimiga (Cash-flow) qaraydi.

- Eski tizimda: Bank "Agar kreditni qaytara olmasang, nima garov qo'yasan?" deb so'raydi va ko'chmas mulk talab qiladi.

- Yangi modelda: Bank "Sening biznesing qancha daromad keltiryapti, kelajakda qanday foyda ko'rasan?" degan savolga javob qidiradi. Agar korxonaning biznesi ijobiy va shaffof bo'lsa, unga garovsiz ham kredit berish yo'llari qidiriladi.

2. Zamonaviy texnologiyalar (Inson omilisiz tezkor tahlil)

Kredit berish jarayonini tezlashtirish va xatolarni kamaytirish uchun bankka zamonaviy raqamli texnologiyalar yordamga keladi:

- Sun'iy intellekt (AI): Mijozning soliq, bojxona va boshqa hisobotlarini soniyalar ichida tekshirib chiqadi va unga xolis baho beradi. Bu yerda "tanish-bilishchilik" yoki inson xatolariga o'rin qolmaydi.

- Katta ma'lumotlar (Big Data): Korxonaning faqat bankdagi hisobini emas, balki bozordagi obro'si, hamkorlari va sotuvlar hajmini ham avtomatik tarzda tahlil qiladi.

- Raqamli platformalar: Mijoz bankka kelib navbatda turmaydi. Hamma hujjatlarni internet orqali kompyuterdan yuboradi va bank tizimi buni masofadan turib nazorat qiladi.

3. Amaliyotga joriy etish (Nimalar o'zgaradi?)

Bu texnologiyalar bank amaliyotiga kirgach, ikki ta muhim o'zgarish sodir bo'ladi:

- Hujjatbozlik va muddat qisqaradi: Oldin korporativ kredit olish uchun haftalab, oylab hujjat yig'ilgan bo'lsa, yangi modelda bu jarayon bir necha soat yoki kunga tushadi.

- Garovsiz kreditlar ko'payadi: Ishonchli, yirik va intizomli mijozlarga mulkini garovga qo'ymagan holda, biznesini kengaytirish uchun tezkor (blankli) kreditlar berila boshlaydi.

4. Kutilayotgan natijalar (Har ikki tomonga ham foyda)

Bu model hayotga tatbiq etilsa, "Win-Win" ya'ni har ikki taraf yutadi:

- Bank uchun foydasi: Bank pullari kuyib ketmaydi (muammoli kreditlar kamayadi), chunki tizim risklarni oldindan aniqlaydi. Bankning nufuzi va daromadi oshadi.

- Tadbirkor (Mijoz) uchun foydasi: Biznes vakillari pulga tez va oson erishadi. Natijada korxonalar kengayadi, yangi ish o'rinlari yaratiladi va iqtisodiyot rivojlanadi.

O'zbekiston bank tizimida modelni qo'llash bo'yicha ilmiy tavsiyalar

- Axborot tizimlarini o'zaro integratsiya qilish: Banklarning ichki dasturiy ta'minotini Davlat soliq qo'mitasi, Bojxona qo'mitasi va boshqa tegishli idoralarning ma'lumotlar bazalari bilan to'g'ridan-to'g'ri integratsiya (API texnologiyalari) qilish lozim. Bu jarayon korporativ mijozlardan ortiqcha qog'ozbozlik hujjatlarini talab etish amaliyotiga chek qo'yadi.

- Kredit konveyerini avtomatlashtirish va Sun'iy intellektni joriy etish: Kredit ajratish bo'yicha dastlabki qaror qabul qilish jarayonini to'liq avtomatlashtirilgan sun'iy intellekt modellariga topshirish zarur. Bu tizimda inson omilini kamaytiradi hamda subyektiv xatoliklar va korrupsion xavflarni bartaraf etadi.

- "Cash-Flow" (Pul oqimi) tahlili anderraytingini rivojlantirish: Kreditlashda qattiq garov ta'minotiga (ko'chmas mulk, transport) bo'lgan bog'liqlikni kamaytirish va uning o'rniga

¹ Xorijiy tahlillar asosida muallif ishlanmasi

mijozning kelgusi pul oqimlari hamda real aylanma mablag'lari tahliliga asoslangan yangi andarrayting mezonlarini joriy etish tavsiya etiladi.

- Blankli (garovsiz) kreditlash vositalarini kengaytirish: Ijobiy kredit tarixiga va shaffof moliyaviy hisobotlarga ega bo'lgan nufuzli korporativ mijozlar uchun garov ta'minotisiz, korxonaning sof daromadiga tayangan holda tezkor blankli kredit liniyalarini ajratish mexanizmini yo'lga qo'yish lozim.

Modelni joriy etishning ilmiy-amaliy afzalliklari

- Operatsion samaradorlik va tezkorlik (Time-to-Market): Kredit arizalarini ko'rib chiqish va yakuniy qaror qabul qilish vaqti bir necha haftadan bir necha soatgacha optimallasadi.

- Kredit risklarini minimallashtirish: Sun'iy intellekt algoritmlari yordamida risklarni erta bosqichda aniqlash tizimi (Early Warning System) shakllanadi. Bu esa bank tizimida muammoli kreditlar (NPL) ulushini keskin kamaytiradi.

- Iqtisodiy faoliyat shaffofligini oshirish: Bankdan garovsiz va innovatsion kredit mahsulotlarini olish istagida bo'lgan tadbirkorlar o'z pul oqimlarini qonuniy va ochiq ko'rsatishga intiladi, bu esa yashirin iqtisodiyot ko'lamini qisqartiradi.

- Makroiqtisodiy barqarorlik va drayverlik: Korporativ sektorning moliyaviy resurslarga tezkor erishishi ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytiradi, investitsion muhitni yaxshilaydi va yangi ish o'rinlari yaratilishiga xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, bugungi global iqtisodiy o'zgarishlar sharoitida O'zbekiston tijorat banklarida korporativ mijozlarni kreditlash tizimini takomillashtirish nafaqat bank sektorining, balki butun iqtisodiyotning barqaror o'sishini ta'minlovchi strategik omildir.

Xalqaro ilg'or tajribalar va zamonaviy raqamli innovatsiyalar sintezi an'anaviy, ko'p vaqt talab qiluvchi kreditlash modellaridan mutlaqo yangi — tezkor va xavfsiz raqamli andarrayting tizimiga o'tish imkonini beradi.

O'tkazilgan tadqiqot va tahlillar asosida bank amaliyotiga joriy etish uchun quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Ma'lumotlar integratsiyasini chuqurlashtirish: Banklarning ichki dasturiy ta'minotini soliq, bojxona va boshqa davlat organlarining ma'lumotlar bazalari bilan to'g'ridan-to'g'ri (API orqali) ulash orqali kredit ajratishdagi qog'ozbozlik va vaqt sarfini maksimal darajada kamaytirish.

2. Sun'iy intellektga asoslangan skoringni joriy etish: Korporativ mijozlarning kreditga layoqatlilikini baholashda inson omilini cheklash hamda subyektiv xatoliklarni bartaraf etish uchun kredit konveyeriga sun'iy intellekt va "Big Data" modellarini tatbiq etish.

3. Kreditlash mezonlarini o'zgartirish: Markaziy bank me'yoriy hujjatlarini inobatga olgan holda, banklar tomonidan qattiq garov ta'minotiga bo'lgan bog'liqlikni kamaytirish va mijozning kelgusi sof pul oqimlari (Cash-flow) hamda real aylanma mablag'lari tahliliga tayanuvchi tizimni rivojlantirish.

4. Blankli (garovsiz) kreditlash liniyalarini kengaytirish: Ijobiy kredit tarixi hamda yuqori raqamli reytingga ega bo'lgan, shaffof faoliyat yurituvchi korporativ mijozlar uchun garovsiz, tezkor blankli kredit mahsulotlarini joriy etish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ikramov Oybek Gulamovich – "Ishlab chiqarish faoliyatini moliyalashtirishda tijorat banklari kreditlarining ahamiyati" "Raqamli iqtisodiyot" jurnali 11-son 2261-bet

2. Financial Stability Board. Artificial Intelligence and Machine Learning in Financial Services: Market Developments and Financial Stability Implications. – Basel: Financial Stability Board, 2017. – 45 p.
3. Xo'jakeldiyev Elbek "Tijorat banklarining kreditlash amaliyotini takomillashtirish"
4. Norqulov H. Baxodirov F "Kreditlash va investitsiyalar" Journal Of Marketing, Business And Management (Jmbm)/Sjif Factor
5. Tojiboyev S.M "Bank mahsulotlari va xizmatlari bahosini shakllantirish amaliyotini takomillashtirish" «MODERN SCIENCE AND RESEARCH» jurnali
6. Lian C., Ma Y. Anatomy of Corporate Borrowing Constraints // The Quarterly Journal of Economics. – 2021. – Vol. 136, No. 1. – P. 229–291. – DOI: 10.1093/qje/qjaa030. – URL: <https://academic.oup.com/qje/article-abstract/136/1/229/5911133>
7. J.P. Morgan. Machine Learning in Private Credit. – 2026. – URL: <https://www.jpmorgan.com/insights/markets-and-economy/markets/machine-learning-in-private-credit>